

YURII KLONOVSKYI

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine<https://orcid.org/0009-0002-0495-5587> • klonovskyi.yurii@chnu.edu.ua

Otrzymano: 2025-11-30; Poprawiono: 2026-03-20; Przyjęto: 2026-03-22; Opublikowano online: 2026-08-28

DZIAŁALNOŚĆ EDUKACYJNO-OPIEKUŃCZA THEODORA ZÖCKLERA W GALICJI JAKO MODEL PEDAGOGII SPOŁECZNEJ PRZEŁOMU XIX I XX WIEKU

THEODOR ZÖCKLER'S EDUCATIONAL AND CARE ACTIVITIES IN GALICIA AS A MODEL OF SOCIAL PEDAGOGY AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES

Streszczenie: W artykule przedstawiono analizę historyczno-pedagogiczną działalności oświatowo-opiekuńczej Theodora Zöcklera – niemieckiego teologa, pedagoga i działacza społecznego, który przez ponad pół wieku pracował w Galicji. Ukazano społeczno-historyczne uwarunkowania funkcjonowania instytucji edukacyjnych i opiekuńczych w regionie na przełomie XIX i XX wieku, w tym problemy dostępu dzieci i młodzieży do nauki oraz opieki nad sierotami i rodzinami ubogimi. Wskazano wkład Zöcklera w zakładanie i rozwój protestanckich szkół, instytucji dziecięcych i młodzieżowych, a także we wprowadzanie zasad diakonii jako formy służby społeczno-pedagogicznej. Szczególną uwagę zwrócono na połączenie elementów edukacyjnych, wychowawczych i opiekuńczych w jego działalności, co pozwoliło na ukształtowanie spójnego modelu pedagogiki społecznej, aktualnego również we współczesnych badaniach i praktyce wychowawczej. Podkreślono, że doświadczenie Theodora Zöcklera ma istotne znaczenie dla współczesnej pedagogiki, ponieważ ukazuje możliwość integracji funkcji edukacyjnych i opiekuńczych w kontekście przemian społecznych.

Słowa kluczowe: Theodor Zöckler, Galicja, działalność oświatowo-opiekuńcza, pedagogika społeczna, diakonia, szkolnictwo protestanckie, służba społeczna

Abstract: The article presents a historical and pedagogical analysis of the educational and caregiving activities of Theodor Zöckler – a German theologian, educator, and social activist who worked in Galicia for more than half a century. The study highlights the socio-historical conditions of educational and welfare institutions in the region at the turn of the 19th and 20th centuries, including the challenges of access to schooling for children and youth, as well as care for orphans and impoverished families. Particular attention is given to Zöckler's contribution to the establishment and development of Protestant schools, child and youth institutions, and the implementation of the principles of diaconia as a form of social-pedagogical service. The article emphasizes the integration of educational, spiritual, and social-care components

in his work, which resulted in a comprehensive model of social pedagogy relevant both for historical research and contemporary pedagogical practice. It is concluded that Zöckler's experience remains valuable today, demonstrating the integration of educational and caregiving functions in the context of broader social transformations.

Keywords: Theodor Zöckler, Galicia, educational and welfare activities, social pedagogy, diaconia, Protestant education, social service.

1. Wprowadzenie

Na przełomie XIX i XX wieku Galicja znajdowała się w trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej i kulturowo-narodowościowej, co powodowało szczególne wyzwania w dziedzinie edukacji i opieki społecznej. Wzrost liczby dzieci z ubogich rodzin, sierot, a także młodzieży pozbawionej dostępu do wysokiej jakości edukacji spowodował pilną potrzebę opracowania i wdrożenia nowych form wsparcia społeczno-pedagogicznego. W tym kontekście działalność wspólnot religijnych i ich przywódców odegrała znaczącą rolę w połączeniu wychowania duchowego z praktyczną opieką.

Na szczególną uwagę zasługuje działalność edukacyjno-opiekuńcza Theodora Zöcklera – niemieckiego teologa, pedagoga i działacza społecznego, który ponad pół wieku poświęcił służbie w Stanisławowie i Galicji. Jego inicjatywy w zakresie tworzenia placówek edukacyjnych, organizacji pomocy dzieciom i młodzieży, wdrażania zasad diakonii jako formy służby społecznej stanowią ważny fenomen dla analizy historyczno-pedagogicznej.

Pomimo istnienia pojedynczych publikacji na temat działalności wspólnot protestanckich w Galicji, kwestia wkładu Theodora Zöcklera w dziedzinie edukacji i opieki nie została jeszcze w pełni zbadana naukowo. Niewystarczająco ujawnione pozostają pedagogiczne i społeczno-wychowawcze podstawy jego działalności, a także ich znaczenie dla kształtowania modeli pedagogiki społecznej w kontekście ukraińskim i europejskim.

W ten sposób pojawia się problem naukowej analizy działalności edukacyjno-opiekuńczej Theodora Zöcklera jako całościowego zjawiska, które łączyło elementy edukacyjne, duchowo-wychowawcze i społeczno-pedagogiczne i może być postrzegane jako model pedagogiki społecznej na przełomie XIX i XX wieku.

2. Stan badań i metodologia

2.1. Analiza ostatnich badań i publikacji

Badaniu wybranych aspektów działalności edukacyjno-opiekuńczej Theodora Zöcklera poświęcono prace ukraińskich uczonych: W. Poleka, O. Rudej, P. Siredzuka, O. Dombrowskiego, I. Monolatia, L. Fedyk, L. Lubaszczenko, O. Wozniuka oraz

I. Ostaszczuk. W ich opracowaniach omówiono problematykę rozwoju szkolnictwa protestanckiego, życia religijnego i społecznego, a także inicjatyw społeczno-pedagogicznych w Galicji końca XIX i pierwszej połowy XX wieku.

Zagadnienia te stały się również przedmiotem badań zagranicznych uczonych, m.in. O. Wagnera, I. Röskau-Rydel, E. Alabrudzińskiej, E. Müllera, K. Boeckha, W. Gastparý'ego, S. Grelewskiego, A. Kellera i H. Kocha. W ich pracach szczególną uwagę zwrócono na rozwój ewangelickich instytucji oświatowych i dobroczynnych w Europie Środkowo-Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem roli wspólnot protestanckich w kształtowaniu służby społecznej i edukacji.

Biorąc pod uwagę brak w literaturze prac poświęconych kompleksowej analizie spuścizny Theodora Zöcklera, aktualnym zadaniem pozostaje systematyzacja dostępnych materiałów oraz rekonstrukcja pełnego i obiektywnego obrazu jego działalności edukacyjno-opiekuńczej w warunkach wieloetnicznego środowiska Galicji końca XIX – pierwszej połowy XX wieku.

2.2. Metodologia badań

Podstawę metodologiczną artykułu stanowi połączenie zasad analizy historyczno-pedagogicznej z podejściem interdyscyplinarnym, co umożliwiło kompleksowe ujęcie działalności edukacyjno-opiekuńczej Theodora Zöcklera w kontekście społeczno-kulturowym Galicji końca XIX – pierwszej połowy XX wieku.

W toku badań zastosowano następujące grupy metod:

Metody ogólnonaukowe: analiza i synteza, indukcja i dedukcja – w celu uchwycenia prawidłowości w rozwoju instytucji edukacyjno-opiekuńczych; porównanie – dla zestawienia doświadczeń Zöcklera z analogicznymi praktykami służby społeczno-pedagogicznej w Europie Środkowo-Wschodniej.

Metody historyczno-pedagogiczne: metoda historyczno-genetyczna – dla prześledzenia etapów kształtowania się idei i praktyk pedagogicznych; metoda historyczno-porównawcza – dla określenia cech wspólnych i odmiennych w rozwoju szkolnictwa protestanckiego; metoda historyczno-typologiczna – dla wyodrębnienia modeli pedagogiki społecznej w działalności Zöcklera.

Podejście kulturoznawcze i społeczno-pedagogiczne: dla analizy działalności Zöcklera jako integracji praktyk edukacyjnych, duchowych i opiekuńczych w środowisku wieloetnicznym Galicji.

3. Działalność edukacyjno-opiekuńcza Theodora Zöcklera – główne kierunki i instytucje

Jedną z najwybitniejszych postaci wśród Niemców-ewangelików w Galicji był pastor, doktor teologii Theodor Zöckler, pochodzący z niemieckiego miasta Greifswald. W latach 1890–1893 pracował jako misjonarz wśród ludności żydowskiej, a następnie – duszpasterz wspólnoty ewangelickiej w mieście Stanisławów (obecnie

Iwano-Frankińsk). Po zawarciu małżeństwa z Lilli Bredenkamp w 1893 r. Zöckler na stałe osiedlił się we Wschodniej Galicji, gdzie rozpoczął wieloletnią działalność pedagogiczno-opiekuńczą.

Wsparcie finansowe otrzymane w spadku od żony od 1896 r. stało się materialną podstawą do utworzenia kompleksu instytucji społecznych na wzór dzieł diakonijnych F. von Bodelschwingha. Budynki te znajdowały się w Kolonii Knihinin – miejscowości zamieszkałej przez większość parafian ewangelickich. Kolejne spadki pozwoliły nie tylko przystosować zakupione już budynki do potrzeb zakładów opiekuńczych, lecz także nabyć nowe obiekty i przeprowadzić remont kościoła ewangelickiego. W domu pastora w Stanisławowie rodzina Zöcklerów mieszkała niemal pięćdziesiąt lat – aż do wysiedlenia ludności niemieckiej pod koniec 1939 r.

W następnych dziesięcioleciach założone przez Theodora Zöcklera instytucje przekształciły się w znaczące centrum edukacyjno-opiekuńcze ewangelików w Galicji. Pod względem struktury obejmowały one szkoły, gimnazja, internaty, sierocińce, domy starców i chorych. Kompleks w Stanisławowie uchodził za jeden z największych ośrodków Misji Wewnętrznej w Europie Środkowo-Wschodniej. W jego skład wchodziły sierocińce, przytułki dla niepełnosprawnych i kalek, domy dla osób starszych oraz nieuleczalnie chorych, a także bursy dla uczniów miejscowych szkół. Łącznie w instytucjach tych pracowało ponad 30 osób, a liczba wychowanków i podopiecznych wahała się od 500 do 600. Zdumiewająca była także geografia ich pochodzenia: w 1925 r. spośród 354 dzieci 10 pochodziło z Bukowiny, 42 – z Jugosławii, a pojedyncze osoby z Austrii, Niemiec, Czechosłowacji, Litwy, Danii, a nawet Stanów Zjednoczonych (Zöckler, 1925, s. 137). Pomimo konfesyjnego charakteru zakłady przyjmowały również przedstawicieli innych wyznań.

Pierwszą instytucją edukacyjno-wychowawczą w Stanisławowie był protestancki dom dziecka «Betlejem», założony 31 sierpnia 1896 r. Rozpoczął on działalność z 12 wychowankami, lecz już na początku XX w. uczęszczało tam ponad 100 dzieci różnych narodowości. «Betlejem» nie tylko zapewniał opiekę, lecz także otwierał dzieciom drogę do zdobycia wykształcenia i integracji w wielonarodowym środowisku Galicji. Jak podkreślano w prasie protestanckiej, sierociniec powstał w odpowiedzi na szczególną potrzebę zachowania wiary i tożsamości kulturowej Niemców-ewangelików, którzy często byli zmuszeni oddawać swoje dzieci do szkół katolickich, gdzie następowała ich asymilacja (Zöckler, 1906, s. 137).

Treść i struktura działalności edukacyjno-opiekuńczej Theodora Zöcklera wyraźnie odzwierciedlone zostały w «Statucie Ewangelickich Zakładów Dobroczynnych w Stanisławowie» (DAIFO, f. 2, op. 4, sp. 208, ark. 38). Dokument ten określał główny cel oraz kierunki funkcjonowania kompleksu instytucji działających pod egidą miejscowej wspólnoty ewangelickiej. Zgodnie z postanowieniami statutowymi zadania zakładów obejmowały wychowanie ubogich dzieci – przede wszystkim niemowląt, sierot, dzieci pozamałżeńskich, kalek i „anomalii”, tj. osób znajdujących się w stanie fizycznego lub moralnego zaniedbania oraz zagrożonych społecznym wykluczeniem (oddziały Nazaret, Betania, Betezda); opiekę

nad osobami starszymi i kalekami – w wyspecjalizowanych oddziałach (Sunem, Soar); przyjmowanie i utrzymywanie w bursach ubogich dzieci w wieku szkolnym, uczących się w prywatnej szkole ewangelickiej i ewangelickim gimnazjum w Stanisławowie (oddziały Wartburg, Martineum, Elim); organizację bursy dla rękodzielniczek i warsztatów przygotowujących rzemieślników (oddział Nazaret); przygotowanie diakonów i diakonis do pracy wychowawczej, opiekuńczej oraz medyczno-społecznej wśród chorych i kalek (oddział Sarepta).

Tym samym statut potwierdzał wieloprofilowy charakter działalności, która obejmowała wychowanie dzieci, opiekę nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi, przygotowanie zawodowe młodzieży oraz rozwój kobiecej służby społecznej. Na szczególną uwagę zasługuje stworzenie warunków do kształtowania korpusu diakonów i diakonis, co odpowiadało niemieckiej ewangelickiej tradycji instytucji diakonijnych i zapewniało trwałość pracy edukacyjno-opiekuńczej.

Biorąc pod uwagę szerokość i kompleksowość zadań, Ewangelickie Zakłady Dobroczynne w Stanisławowie można uznać za jeden z najbardziej reprezentatywnych modeli protestanckiej «misji wewnętrznej» w Europie Środkowo-Wschodniej w pierwszej połowie XX wieku. Jako dobry pasterz Theodor Zöckler dokładał wszelkich starań, aby dzieci wspólnoty miały możliwość zdobycia solidnego wykształcenia. Jedną z najważniejszych potrzeb było otwarcie własnej szkoły początkowej, ponieważ większość dzieci z rodzin protestanckich zmuszona była uczęszczać do polskich szkół państwowych, co stwarzało ryzyko asymilacji i utraty tożsamości konfesyjnej. Dzięki wytrwałym staraniom Zöcklera i aktywnemu wsparciu wspólnoty projekt ten udało się zrealizować i już 4 września 1898 roku w Stanisławowie uroczyście otwarto siedmioklasową niemiecko-protestancką szkołę początkową. Jej pierwszym dyrektorem został Johann Müller – pedagog o wysokim przygotowaniu zawodowym (Zöckler, 2007, s. 45).

Należy podkreślić, że szkoła od początku była otwarta nie tylko dla dzieci pochodzenia niemieckiego. Uczyli się w niej także Polacy, Ukraińcy i Żydzi, co nadawało placówce charakter inkluzyjny, a zarazem pozwalało jej pełnić funkcję ośrodka zachowania tożsamości konfesyjnej. W ten sposób niemiecko-protestancka szkoła początkowa stała się istotnym czynnikiem interakcji międzykulturowej, łącząc profil religijno-wychowawczy z otwartością na środowisko wielonarodowe.

Dynamika wzrostu liczby uczniów stanowi przekonujący dowód popularności i społecznego uznania tej instytucji. Już w roku założenia do szkoły uczęszczało 85 wychowanków, a w ciągu kolejnych dwóch lat liczba uczniów wzrosła ponad dwukrotnie – do 220 w roku 1900. Dalszy wzrost – do 256 osób w 1921 r. i 300 w 1922 r. – potwierdza jej wysoki autorytet w regionie. Szkoła stała się nie tylko placówką edukacyjną, ale także ośrodkiem tożsamości kulturowej dla wspólnoty niemieckiej, zachowując jednocześnie inkluzyjność dla przedstawicieli innych narodowości. Taka dynamika rozwoju stanowi świadectwo skuteczności działalności edukacyjno-opiekuńczej Theodora Zöcklera, jego zdolności do łączenia zasad

duchowo-wychowawczych z praktycznymi potrzebami społeczeństwa (CDIAUL, f. 179, op. 2, sp. 3132).

Dane statystyczne przedstawione na wykresie jednoznacznie ukazują systematyczny wzrost liczby uczniów w szkole protestanckiej w Stanisławowie. W roku 1898 uczęszczało tam zaledwie 85 uczniów, podczas gdy już rok później ich liczba wzrosła do 173, a w 1900 r. osiągnęła 220 osób. Dalszy rozwój widoczny jest w okresie międzywojennym: w 1921 r. liczba uczniów wynosiła 256, a w 1922 r. – 300, co stanowi najwyższy wynik w analizowanym przedziale czasowym. Dynamika ta potwierdza wzrost autorytetu szkoły, skuteczność pracy organizacyjnej i pedagogicznej Theodora Zöcklera, dzięki którym placówka stała się ważnym ośrodkiem edukacyjnym Galicji, otwartym dla przedstawicieli różnych wspólnot narodowych.

Ważnym elementem systemu edukacyjno-opiekuńczego stworzonego przez Theodora Zöcklera były bursy uczniowskie, które zapewniały dzieciom odpowiednie warunki zamieszkania, wyżywienia oraz opieki pedagogicznej. Pierwszą bursę chłopięcą założono w roku szkolnym 1919/1920, a już w następnym, 1920/1921 roku, rozszerzono działalność bursy dla dziewcząt. Z czasem bursę chłopięcą podzielono na dwa oddziały: dolny – pod nazwą «Martineum» oraz górny – «Wartburg». Bursa dla dziewcząt funkcjonowała pod nazwą «Elim» (Bericht des Evangelischen Kinderheims..., 1935, s. 18).

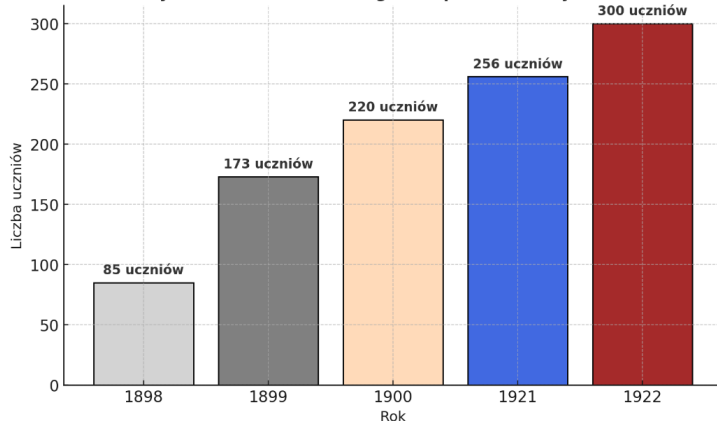
Według statystyk, w bursach mieszkało 89 chłopców i 26 dziewcząt, co razem stanowiło ponad 60% ogólnej liczby uczniów. Świadczy to o tym, że forma internatowa nauki i wychowania w instytucjach Zöcklera miała nie tylko charakter pomocniczy, lecz odgrywała centralną rolę w systemie edukacyjno-opiekuńczym wspólnoty.

Istotnym etapem w rozwoju działalności edukacyjno-opiekuńczej Theodora Zöcklera było otwarcie w Stanisławowie niemieckiego gimnazjum ewangelickiego. Potrzeba stworzenia tej placówki dojrzała stopniowo, gdyż po założeniu w 1898 r. niemiecko-protestanckiej szkoły początkowej liczba uczniów stale rosła, co stwarzało warunki do kolejnego etapu edukacji. Rodzice oraz wspólnota pragnęli zapewnić młodzieży możliwość kontynuowania nauki we własnej instytucji wyznaniowej, bez konieczności uczęszczania do polskich czy katolickich gimnazjów, gdzie istniało ryzyko asymilacji konfesyjnej i kulturowej.

Dzięki inicjatywie i talentowi organizacyjnemu pastora Zöcklera, a także aktywnemu wsparciu wspólnoty ewangelickiej, w 1919 roku gimnazjum zostało otwarte i oficjalnie zarejestrowane. Placówka uzyskała status prywatnego gimnazjum z językiem niemieckim wykładowym, lecz była dostępna również dla dzieci innych narodowości. Program nauczania odpowiadał wymogom Ministerstwa Oświaty Polski, a jednocześnie obejmował przedmioty z zakresu wychowania religijnego-moralnego zgodnie z tradycją protestancką.

Gimnazjum stało się ośrodkiem nie tylko nauki, lecz także pracy wychowawczej i kulturalno-oświatowej. Uczniowie aktywnie uczestniczyli w kółkach zainteresowań, chórach oraz sekcjach sportowych, brali udział w konkursach i utrzymywali

Dynamika wzrostu liczby uczniów w szkole ewangelicko-protestanckiej w Stanisławowie (1898-1922)

Rycina 1. Dynamika wzrostu liczby uczniów w szkole ewangelicko-protestanckiej w Stanisławowie (1898-1922)

Źródło: CDIAUL, f. 179, op. 2, sp. 3132.

kontakty z klubami uczniowskimi innych miast. Kadra pedagogiczna łączyła wysoki profesjonalizm z oddaniem powołaniu nauczycielskiemu, a finansowanie placówki w dużej mierze zapewniały ofiary wspólnoty oraz międzynarodowych organizacji protestanckich.

Otwarcie gimnazjum ewangelickiego w Stanisławowie było ważnym osiągnięciem szkolnictwa protestanckiego w Galicji, gdyż umożliwiło połączenie standardów edukacyjnych na poziomie europejskim z duchowo-wychowawczymi zasadami diakonii. Dla wielu pokoleń niemieckich, polskich, ukraińskich i żydowskich uczniów gimnazjum stało się miejscem zdobywania nie tylko wiedzy, ale również wartości odpowiedzialnego obywatelstwa i chrześcijańskiej służby.

Ważnym elementem działalności edukacyjno-wychowawczej Theodora Zöcklera i wspólnoty ewangelickiej w Stanisławowie było założenie w 1908 r. Ewangelickiego Seminarium Kandydackiego «Paulinum». Jego otwarcie zostało połączone z obchodami 100. rocznicy urodzin znanego niemieckiego teologa i działacza społecznego Johanna Heinricha Wicherna oraz 60-lecia panowania cesarza Franciszka Józefa I. W tym samym roku wspólnota poświęciła «Dom Jubileuszowy» (Jubiläumshaus), który stał się ośrodkiem rozwoju lokalnych instytucji Misji Wewnętrznej.

Życie w «Paulinum» charakteryzowało się atmosferą braterstwa oraz połączeniem nauki z praktykami duchowymi. Kandydaci codziennie pod kierunkiem «seniora» gromadzili się na modlitwie i studiach biblijnych, korzystali z biblioteki, uczestniczyli w konferencjach. Rano zajmowali się własną nauką, a od godziny 11 pracowali w kancelarii wspólnoty (Kanzleigebäude), gdzie poznawali organizacyjne aspekty działalności instytucji ewangelickich, w tym Komitetu Pomocy Szkolnej

dla niemieckich wspólnot ewangelickich Galicji i Bukowiny (Röskau-Rydel, 2021, s. 99-100).

Szczególnie ważnym kierunkiem ich praktyki było nauczanie religii w dziewięcioklasowej szkole ewangelickiej oraz w państwowych szkołach katolickich, gdzie kształcono dzieci protestanckie. W ten sposób seminarium zapewniało przygotowanie kadr do systematycznej edukacji religijnej i umacniało pozycję wspólnoty w wielowyznaniowym środowisku Stanisławowa. «Paulinum» stało się zatem ośrodkiem integracji akademickiego kształcenia teologicznego z praktyką służby społeczno-pedagogicznej, co odpowiadało ogólnoeuropejskim tendencjom rozwoju ewangelickiej diakonii na początku XX w. (LkAH, D 24, Nr. 299).

Wśród licznych projektów zainicjowanych przez Theodora Zöcklera szczególne miejsce zajmuje otwarcie diakonii, której celem było przygotowanie fachowych kadr do opieki nad dziećmi, osobami starszymi i chorymi. Już w trakcie budowy szpitala dziecięcego opracował on nowy plan – założenie domu diakonis, który miał stać się ważnym ośrodkiem służby społeczno-pedagogicznej.

Sam termin «diakonia» pochodzi od greckiego diakonein – «służyć», co podkreśla jej istotę jako praktycznego wyrazu chrześcijańskiej miłości i ofiarności. Diakonisy to protestanckie niezamężne kobiety, które poświęcały życie pracy społecznej: opiekowały się dziećmi, pomagały ubogim, troszczyły się o chorych i potrzebujących. Ważną cechą tego ruchu było nie tylko przygotowanie zawodowe, ale również duchowe, co czyniło diakonisy nosicielkami szczególnego powołania.

Organizacja domu diakonis w Stanisławowie nie była zadaniem łatwym. Największym problemem okazało się znalezienie starszej siostry i przełożonych z doświadczeniem służby w niemieckich diakoniach. W tym celu Zöckler zwrócił się o pomoc do znanego działacza Misji Wewnętrznej Friedricha von Bodelschwingha w Bethel (Niemcy). Dzięki jego pośrednictwu udało się uzyskać wsparcie ze strony domu-matki zakładu diakonijnego «Kinderwohl» w Miechowicach koło Szczecina (Polska). To właśnie stamtąd do Stanisławowa przybyły trzy siostry-diakonisy, które stworzyły podstawy funkcjonowania miejscowej diakonii i rozpoczęły jej działalność edukacyjno-opiekuńczą (Klonowski, 2024, s. 113).

Ważnym komponentem działalności oświatowo-wychowawczej Theodora Zöcklera była organizacja różnorodnych pozaszkolnych wydarzeń masowych, które wspierały rozwój wychowanków i integrowały wspólnotę. Duże znaczenie miała praca stowarzyszeń młodzieżowych i kobiecych, kółek zainteresowań dla dziewcząt i chłopców, chórów, orkiestr, klubów oraz innych inicjatyw (Stämmeler, 1925, s. 134-135).

Szkolne kluby odgrywały wyjątkowo ważną rolę w organizacji czasu wolnego młodzieży. Były one niemal jedynym miejscem, gdzie uczniowie mogli uprawiać sport razem z rówieśnikami lub realizować własne zainteresowania. Dużą popularnością cieszyły się sekcje sportowe, których uczestnicy chętnie brali udział w zawodach z polskimi i żydowskimi klubami szkolnymi. Takie wydarzenia sprzyjały

nie tylko rozwojowi fizycznemu, ale stanowiły także doskonałą okazję do zaprezentowania gimnazjum szerszej publiczności i umocnienia jego autorytetu.

4. Koncepcja edukacyjno-opiekuńcza Theodora Zöcklera jako model pedagogiki społecznej

Theodor Zöckler postrzegał edukację i opiekę nie jako odrębne sfery, lecz jako wzajemnie powiązane elementy wychowania jednostki. Jego działalność pedagogiczna w Stanisławowie kształtowała się na podstawie europejskich tradycji protestanckich, a zarazem odpowiadała na lokalne potrzeby wieloetnicznego środowiska Galicji końca XIX – pierwszej połowy XX wieku.

Podstawą koncepcji Zöcklera było połączenie szkolnictwa z rozbudowaną siecią instytucji opiekuńczo-społecznych. Szkoła początkowa, gimnazjum, internaty, sierocińce i bursy funkcjonowały jako jeden system, w którym funkcje edukacyjne uzupełniano troską o rozwój fizyczny, duchowy i społeczny dzieci. Takie podejście odpowiada współczesnemu rozumieniu pedagogiki społecznej, która integruje proces nauczania i wychowania z ochroną socjalną.

Punktem wyjścia jego działalności była diakonia – służba bliźniemu, zakorzeniona w etyce ewangelickiej. W tym systemie nauczyciel nie był jedynie wykładowcą, lecz także wychowawcą i opiekunem odpowiedzialnym za moralny i duchowy rozwój uczniów. Zaangażowanie diakonis oraz przygotowanie specjalistycznych kadr do pracy społecznej i pedagogicznej świadczyło o świadomości Zöcklera co do znaczenia profesjonalnego podejścia do opieki.

Istotnym elementem koncepcji pedagogicznej Theodora Zöcklera było chrześcijańskie wychowanie dzieci w rodzinie. Uważał on rodzinę za podstawowe środowisko duchowego i moralnego kształtowania dziecka, podkreślając, że szkoła i wspólnota mogą jedynie uzupełniać to, co zostaje ugruntowane w domu rodzinnym. W tym celu organizował wieczory tematyczne i seminaria poświęcone roli rodziny w wychowaniu dzieci, gdzie omawiano praktyczne aspekty wychowania religijno-moralnego.

Zöckler podkreślał: «Kwestia właściwego wychowania naszych dzieci jest obecnie aktualna jak nigdy dotąd. Słusznie powiedziano, że przyszłość naszych dzieci, naszych rodzin, naszego narodu, naszego Kościoła zależy od tego wychowania, które odbywa się w rodzimej szkole. Jednakże wychowanie naszych małych dzieci w wierze naszego Kościoła jest możliwe tylko wówczas, gdy dorastają one w atmosferze chrześcijańskiej, w prawdziwie ewangelickiej wspólnotie chrześcijańskiej. Chrześcijańskie wychowanie małego dziecka można sprowadzić do bardzo prostego mianownika: uczestniczy ono w religijnym życiu otoczenia, zwłaszcza jeśli w domu wszystko jest w porządku, w religijnym życiu rodziców. Dlatego nie są potrzebne szczególne umiejętności wychowawcze, a jedynie chrześcijańska postawa rodziców. Najwyraźniej i najdobitniej wyraża się to w tym, że doświadczenie wiary rodziców staje się również doświadczeniem dziecka» (Zöckler, 1938, s. 58).

To stanowisko odzwierciedla kluczową zasadę jego koncepcji edukacyjno-opiekuńczej: formowanie duchowego świata dziecka jest możliwe tylko przy jedności wychowania rodzinnego, szkolnego i kościelnego. Rodzina stanowi pierwszą i najważniejszą „szkołę wiary”, w której przykład rodziców odgrywa decydującą rolę w przekazywaniu wartości religijnych i moralnych kolejnemu pokoleniu.

Koncepcja Zöcklera charakteryzowała się otwartością. Do jego szkół uczęszczały dzieci Niemców, Polaków, Ukraińców i Żydów, co sprzyjało kształtowaniu atmosfery tolerancji i współpracy. Obok wychowania konfesyjnego dużą wagę przywiązywano do praktycznych umiejętności, nauki języków i interakcji kulturowej, co miało istotne znaczenie w wychowaniu młodzieży w warunkach wieloetnicznej Galicji.

Szczególną rolę odgrywały zajęcia pozaszkolne: kółka zainteresowań, chóry, sekcje sportowe, które sprzyjały rozwojowi talentów, wzmacnianiu więzi społecznych oraz wychowaniu aktywnej postawy młodzieży. Praktyka «wychowania poprzez pracę» łączyła naukę z rozwojem odpowiedzialności, samodzielności i gotowości do służby innym.

Podsumowując, koncepcję Theodora Zöcklera można uznać za model pedagogiki społecznej, oparty na następujących zasadach:

- jedność edukacji, wychowania i opieki społecznej;
- chrześcijańsko-etyczne podstawy procesu wychowawczego;
- profesjonalne przygotowanie kadr do działalności pedagogicznej i społecznej;
- otwartość na środowisko wielokulturowe;
- integracja wychowania szkolnego i pozaszkolnego.

Model ten nie tylko odpowiadał wyzwaniom swojej epoki, lecz pozostaje aktualny również współcześnie, gdyż pokazuje, w jaki sposób działalność edukacyjno-opiekuńcza może stać się skutecznym narzędziem socjalizacji, wychowania odpowiedzialnego obywatelstwa i wspierania grup zagrożonych społecznie.

5. Zakończenie

Działalność edukacyjno-opiekuńcza Theodora Zöcklera w Stanisławowie jawi się jako spójny system łączący nauczanie, wychowanie i opiekę społeczną. Jej fundamentem była diakonia – służba bliźniemu, która nadała procesowi wychowawczemu głęboki wymiar duchowy i zapewniła praktyczną realizację pedagogiki ewangelickiej w warunkach wieloetnicznej Galicji. Utworzone przez niego instytucje – szkoła początkowa, gimnazjum, sierociniec, internaty, dom starców oraz dom diakonis – funkcjonowały w ścisłym powiązaniu, tworząc model, w którym edukacja uzupełniana była wychowaniem duchowym i społecznym.

Ewangelickie gimnazjum i szkoła początkowa stały się ośrodkami interakcji międzykulturowej: uczyły się w nich nie tylko dzieci niemieckie, lecz także polskie, ukraińskie i żydowskie. Dzięki temu połączeniu szkoła pełniła rolę zarówno przestrzeni konfesyjnej, jak i integracyjnej. Ważną funkcję w procesie socjalizacji

Tabela 1. Główne zasady koncepcji edukacyjno-opiekuńczej Teodora Zöcklera

Tabela syntetyzuje pięć kluczowych zasad modelu edukacyjno-opiekuńczego Zöcklera oraz ich znaczenie dla organizacji wychowania, opieki i pracy społecznej.

Charakterystyka	Zasada	Nr
Połączenie nauczania z wychowaniem i ochroną dzieci oraz młodzieży w spójnym systemie.	Jedność edukacji, wychowania i opieki społecznej	1
Wychowanie oparte na wartościach ewangelickich: służbie, miłości i ofiarności.	Podstawa etyczno-chrześcijańska	2
Kształcenie pedagogów, diakonów i diakonis do pracy edukacyjno-opiekuńczej oraz medyczno-społecznej.	Profesjonalne przygotowanie kadr	3
Nauczanie dzieci różnych narodowości i wyznań w duchu tolerancji i współpracy.	Otwartość na środowisko wielokulturowe	4
Rozwój kółek, chórów, sekcji sportowych, które uzupełniały naukę i wspierały wszechstronny rozwój młodzieży.	Integracja edukacji szkolnej i pozaszkolnej	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentów archiwalnych i sprawozdań.

uczniów odgrywały formy pracy pozaszkolnej – koła zainteresowań, chóry, sekcje sportowe, a także stowarzyszenia młodzieżowe i kobiece, które sprzyjały rozwijaniu talentów oraz aktywnej postawy obywatelskiej. Szczególne znaczenie miało również kształcenie profesjonalnych kadr poprzez dom diakonis i seminarium «Paulinum», które przygotowywały specjalistów do pracy edukacyjno-opiekuńczej i społeczno-medycznej.

Tym samym koncepcję Theodora Zöcklera można postrzegać jako model pedagogiki społecznej, łączący chrześcijańsko-etyczne fundamenty z nowatorskimi – jak na owe czasy – praktykami edukacyjnymi i społecznymi. Jej aktualność polega na zgodności ze współczesnymi zadaniami pedagogiki: integracją edukacji i ochrony socjalnej, rozwojem wychowania inkluzyjnego, kształtowaniem postaw tolerancji i wspieraniem młodzieży w środowisku wielokulturowym. Doświadczenie Zöcklera stanowi ważny przykład historyczny, który może inspirować współczesne modele działalności społeczno-pedagogicznej.

Oświadczenia

Finansowanie badań: Niniejsza publikacja nie otrzymała żadnego zewnętrznego wsparcia finansowego.

Oświadczenie właściwej komisji etycznej: Nie dotyczy.

Oświadczenie o dostępności danych: Materiały źródłowe wykorzystane w badaniu pochodzą z cytowanych publikacji i zasobów archiwalnych; szczegółowe sygnatury podano w tekście oraz bibliografii.

Oświadczenie dotyczące narzędzi sztucznej inteligencji: Podczas przygotowywania niniejszej wersji manuskryptu autor korzystał z narzędzia ChatGPT (OpenAI, GPT-5.5 Thinking) w zakresie redakcji językowej, uporządkowania struktury i dostosowania tekstu do szablonu czasopisma.

Autor dokonał przeglądu i redakcji wyników oraz ponosi pełną odpowiedzialność za treść niniejszej publikacji.

Podziękowania: Nie dotyczy.

Konflikt interesów: Autor deklaruje, że nie ma żadnego konfliktu interesów związanego z publikacją niniejszych badań.

Bibliografia

- Bericht des Evangelischen Kinderheims und der mit ihm verbundenen Anstalten in Stanislau über das Jahr 1934–1935. (1935). *Evangelisches Kinderheim*.
Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie [ЦДІАЛІУ]. (b.d.).
Kuratoria Okręgu Szkolnego Lwowskiego (Fond 179, Opis 2, Sprawa 3132).
Klonowski, J. (2024). *Powstanie i rozwój ruchu protestanckiego w województwie stanisławowskim*. Technodruk.
Landeskirchliches Archiv Hannover [LkAH]. (1908). *Das evangelische Kandidatenkonvikt «Paulinum» in Stanislau* (D 24, Nr. 299).
Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankińskiego [DAIFO]. (b.d.). *Fond 2, Opis 4, Sprawa 208, Arkusz 38*.
Röskau-Rydel, I. (2021). Die evangelischen Bildungseinrichtungen der Zöcklerschen Anstalten im ostgalizischen Stanislau (Stanisławów). *Auslandsdeutsches Schulwesen des 20. Jahrhunderts zwischen Volkstumsarbeit und Auswärtiger Kulturpolitik*, 24, 99–100.
Stämmeler, D. (1925). *Der Protestantismus in Polen*. Verlag der Historischen Gesellschaft für Posen.
Zöckler, L. (2007). *Bóg słyszy modlitwę. Życie Teodora Zöcklera opowiedziane przez Lilli Zöckler: wspomnienia* (tłum. z niem.). Lileja-NV.
Zöckler, T. (1906). Stanislau. *Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evangelischen Kirche A. u. H.B. in Polen*, (12), 145.
Zöckler, T. (1925). Das 29. Jahresfest der evangelischen Anstalten in Stanislau. *Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evangelischen Kirche A. u. H.B. in Polen*, (11), 137.
Zöckler, T. (1938). *Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evangelischen Kirche A. u. H.B. in Polen*, (7), 58.